ІВАН МЕЛЕЖ

На рацэ

Іван Мележ

НА РАЦЭ

апавяданне

Мы сядзелі ўтраіх на беразе ракі: бялявы, па-юнацку зграбны лейтэнант з чамаданам і рэчавым мяшком, пажылая калгасніца з плеценым кошыкам і я.

Лейтэнант меў ад сілы гады дваццаць чатыры, а нашай спадарожніцы можна было даць, здавалася, і ўсіх сорак пяць, калі не больш. На ёй была акуратна пашытая і выпрасаваная шавіётавая жакетка, з-пад якой выглядвала чырвоная ў палоску кофтачка. На галаве жанчыны цвіла яркімі кветкамі святочна-новенькая хустка; над абветраным смуглаватым ілбом віднеліся кранутыя сівізной цёмна-русыя валасы.

На пясчаным беразе ракі — навокал нас — было ціха. За намі ляжалі складзеныя ў штабель папяровыя мяшкі з суперфасфатам, вялікая скрынка, у шчылінах якой можна было бачыць металічныя часткі нейкай машыны; на скрынцы чарнелі надпісы: «верх», «ніз», «не кантаваць». Каля мяшкоў і скрынкі сядзеў, спакойна пакурваючы, дзед у па-цёртым да хромавага бляску кажушку,— відаць, вартаўнік. У тым баку метраў праз пяцьдзесят, на ўзгорку, жаўцеў будынак канторы прыстані, дзе памяншалася каса, жылі начальнік прыстані і вартаўнік.

Быў ясны, халаднаваты дзень вясны. Паводка ўжо сышла, але Прыпяць разлівалася яшчэ значна шырэй, як летам. У лазняку, пры якім мы ўладзіліся на мурожнай лапінцы, спусціўшы ногі ў пясчаную ямку, віднеліся падсохлыя палосы зляжалага ілу і рознага намытага бруду, якія сведчылі, што нядаўна тут плёскалася рака. Другі бераг — нізкі, балацяны — у многіх мясцінах быў яшчэ схаваны вадою, якая блішчала глыбокімі залівамі і цэлымі азёрамі.

Выгляд шырокай ракі, яснага і празрыстага вясновага прастору весяліў вочы.

Мы чакалі парахода, што затрымаўся недзе каля Пінска.

Жанчына, паправіўшы марлю на кашолцы, якую яна

трымала на каленях, пацікавілася, адкуль лейтэнант родам і куды едзе. Лейтэнант адказаў, што едзе з Далёкага Усходу дамоў, у адпачынак.

— У мяне сынок таксама ў арміі, у Германіі. Служыць другі год,— паведаміла яна вайсковаму, памаўчаўшы хвіліну.— За шафёра, на машыне, працуе. Піша, што жывецца яму там у арміі добра — і кормяць добра, і адзяваюць, і навучыўся ён многаму... Толькі я вось трывожуся надта за яго — неспакойна становіцца ў гэтай Заходняй Германіі...

Яна пацікавілася, куды я еду; я сказаў, што еду па справе — па меліярацыі — у Каржоўку.

— А, то добра... толькі вы гэта не да нас, а ў суседні раён. Я — з «Новага Палесся», можа чулі? Зваць мяне Васіліна Карпаўна, Крэнь па прозвішчу.

Яна зноў перавяла позірк на лейтэнанта, уздыхнуўшы, запыталася, ці ваяваў ён.

— А як жа. Амаль з сорак першага... Спачатку тут у партызанах,— мне толькі пятнаццаць стукнула, калі я прыйшоў у лес. А потым — і ў арміі: вызваляў, будучы ў чыне сержанта і старшага сержанта, гарады Катовіцы і Прагу. Гэта пасля ўжо я трапіў на Далёкі Усход.

— Такі малады, а ўжо ваяваў,— уздыхнула жанчына.

— Ну што ж, хіба я адзін такі?

Ніхто лейтэнанту на гэтую выказаную філасофскім тонам сентэнцыю не адказаў. Васіліна Карпаўна з-пад далоні невялікімі, глыбока запалымі вачыма глядзела ўніз на ваду, на якой хмурылася рабацінне, што ціха падбягала да берага.

Мы нейкі час маўчалі. Цішыня, рачная пространь, пустата чакання — усё гэта наводзіла на роздум, а скупыя шчырыя словы трывогі нашай знаёмай пра свайго сына стваралі настрой інтымнай блізкасці між нас, асаблівай чуласці. Я адчуваў, што Васіліну Карпаўну хвалююць нейкія свае думкі, чакаў, што яна

хутка даверыць нам іх, падзеліцца з намі... І праўда, яна неўзабаве загаварыла.

— Пагана — калі ў маладыя гады чалавек жыве цяжка... Ані зусім не ведала, што такое маладосць. Нібы адабралі ў мяне маладосць...

Лейтэнант, паправіўшы накінуты на плечы шынель, на пале якога ён сядзеў, зацікаўлена зірнуў на яе:

— Як гэта адабралі?

— А так, адабралі... Бо чым мне яе ўспомніць? Прайшла — і добрага знаку не пакінула. Вось так, як цень ад хмары ў полі ці на балоце — бачылі? — прабяжыць і прападзе за лесам, і нічога пасля сябе не пакіне.

— Ну што-небудзь жа засталося ў памяці?

— Засталося. Толькі больш такога, што і ўспамінаць не хочацца...

— А ўсё-ткі помніцца і добрае?

— Ну вось, помню, як Кандрат — чалавек, значыцца, мой — прыязджаў сватаць. Мне тады і семнаццаці поўных не было... Помню, праўда. На вяселлі пасадзілі нас на дзяжу,— а тую дзяжу раней накрылі вывернутым кажухом...

— Каб былі, значыцца, багатыя і шчаслівыя?!

— Выдумалі, невядома для чаго. Усё — цемната людская...

Гаварыла яна ціха, расцягваючы словы, і крыху аднастайна, нібы думала ўголас,— у яе гаворцы адчувалася ўраўнаважанасць чалавека, які многа бачыў у жыцці. Хоць жанчына здавалася з першага позірку крыху абыякавай, усё ж, прыслухаўшыся, лёгка было заўважыць, што яна ўвесь час стрымана хвалюецца — то непакоіцца, то спачувае ; гэта ажыўляла яе сіняватыя, запалыя, але дзіўна ясныя, маладыя вочы, прыдавала ім нечаканае хараство і прывабнасць.

— Выйшла, значыцца, я замуж, стала гаспадыняй. Гаспадыняй — гэта так, толькі к слову сказаць. Якая там гаспадарка?! Зямлі два моргі, хатка — трухля адна — проста дзівішся, як яна яшчэ стаіць... Біліся як рыба аб лёд. Кандрат мой усю вясну аж да самай прыборкі хадзіў па людзях, ставіў хаты. Часам і плыты ганяў тут на Піне ды Прыляці. Бывала, і вымакне, і папакалее — да костачак... Ад таго ўсё ламала ў яго ногі. Жартачкі...

Я пазіраў на раку, на сонечных зайчыкаў, што пераліваліся, зіхацелі справа, стараўся ўявіць цёмную дажджлівую ноч і плыты і не мог. «Чаму яна гаворыць пра мужа, нібы яго цяпер няма?» — праплыло ў мяне ў галаве, але я змаўчаў.

— Ды і вам, відаць, не лягчэй было? — прамовіў лейтэнант.— Як мужу, так і жонцы...

— Ну, мусіць жа... Я таксама прырабляла. Ткала коўдры... У нас і цяпер часам кажуць, што ў мяне — залатыя рукі. Гэта ад той пары... От не буду хваліцца, але як вытку пеўняў ці кветкі — дык не інакш жывыя. Удалая на руку была! Бывала, суседзі прыходзілі падзівіцца: «Ото ж коўдра,— хваляць,— як фабрычная!..»— Яна ўздыхнула: — Коўдры гэтыя, дарожкі прадавалі на хлеб...

— Невясёлая гісторыя...— зноў адгукнуўся лейтэнант. Ён слухаў вельмі чула, час ад часу ўстаўляў свае заўвагі, выказваў свой настрой, неспакойна папраўляючы на плячах шынель, пазіраючы на мяне, нібы шукаў падтрымкі. Ён быў з тых людзей, што любяць і ўмеюць слухаць.

— Дзень у дзень, дзень у дзень адно і тое ж — хата, поле, кросны. Як заваражаная!.. А калі што і было прыкметнае, то толькі крыўда. Многа было яе. Многа! Усякі, каму хацелася, мог пакрыўдзіць!..

Век не забуду аднаго дня. Дваццаць з лішкам год мінула, а і цяпер, як прыпомніш, паверыце, кіпіць усё нутро. То ж арыштавалі тады Пятра — брата майго. Нейкі нелюдзь выказаў, што Пятро, значыцца,—

бальшавік. Наскочыла паліцыя, зрабіла вобыск, лістоўкі там супроць паноў, ці што, знайшла,— і павялі ў пастарунак!

Я, як толькі даведалася, што ён у Нялюбічах у пастарунку, адразу — хлеба ў торбу ды хутчэй туды.

Прыбегла задыханая,— паліцыянты не пускаюць! Як я ні прасіла, ні маліла,— не пусцілі. Адзін яшчэ,— помню, выкшталцоны такі, хванабэрысты, з казырком да самых вачэй,— стаў падсмейвацца з мяне: «хлопка», бачыце, «быдла», «яму нічога не трэба — і так здэхне».

А я, скажу, хоць і цёмная была, і ў падранай кофце, але — гордая. Нікому я не даравала здзеку з сябе!

Лейтэнант з павагай і нават захапленнем паглядзеў на яе і задаволена прамовіў:

— Вось і ў мяне маці такая!

— Загарэлася я. Аж рукі дрыжаць. «Хутчэй ты сам здохнеш», кажу. Ён адразу падскочыў, як аса яго ўкусіла, пачырванеў: «Цо-о! Псякрэў, бальшавічка! Што ты кажаш, псякосць?!» Падбег да мяне і выцяў кулаком. А я ўсё роўна не магу змаўчаць яму. У мяне яшчэ большая злосць на яго. «Тое, што чуў... Усе вы хутка здохнеце!» Тут і іншыя наляцелі, як звяры, сталі біць. А я ўсё сваё крычу: «Здохнеце... Здохнеце!» Спачатку крычала, а потым ужо і гаварыць не магу. Жартачкі. Так збілі — у роце поўна крыві.

Адцягнулі мяне ад пастарунка і кінулі каля плота. Я, можа, там, каля плота, і зайшлася б. Ды толькі людзі наказалі Кандрату. Запрог ён каня — прыехаў па мяне... Палажыў на сена. А я ляжу ды ўсё хрыплю: «Здохнеце!.. Усе вы, нелюдзі!..»

З той пары, прыкмячаю, пачала я нядужаць. Штосьці такое пашкодзілася ўнутры. Дыхаць стала неяк цяжка, нібы паветра не хапае. І хрыпіць усярэдзіне... Адным словам, не магла ўжо я ачуняць... Праўда, і каб лячыцца па-людску, то не лячылася. У бальніцы за адны суткі

трэба было аддаць сем злотых. Каб месяц паляжаць, дык і кароўкі не хопіць. А яна ж адна... Ну, і калі хварэць? Паляжыш крыху, аддыхаешся і, абы толькі хадзіць здолеў,— адразу за працу.

Яна памаўчала задуменна, потым, прывычным рухам выцершы далонню сухія губы, прамовіла з вінаватай усмешкай:

— Мусіць, сум на вас толькі нагнала?

— Ну што ж, з песні слоў не выкідваць,— адказаў лейтэнант.— Якая доля, такія і словы... Ды і мая маці не багата шчаслівейшая была...

Ён, напэўна, стаў бы расказваць пра сваю маці, але я перабіў яго.

— А што ж з вашым братам?

— З братам? Ды судзілі. На восем год засудзілі. Сядзеў ён у Гродні, і ў Бярозе быў, аж да самага верасня... Сем год і восем месяцаў! Толькі чатыры месяцы і не даседзеў...

— Гэта не ён у Гракаве, у райкоме? — пацікавіўся я.

— Ён, Пятро,— прамовіла Васіліна Карпаўна.— З мінулай восені там... Раней дык ён у Бродах у эмтээсе быў, а летась выбралі ў райком...

Ён, Пятро, яшчэ пры Польшчы ведаў, як мы будзем жыць, калі вызвалімся. Ведама, камуніст... А я была, што асенняя ноч. Вы думаеце, я заўсёды была такая, як цяпер?.. Калі ў нас арганізаваўся калгас, думаеце, я адразу пайшла? Не. Кандрат намерыўся быў падаць заяву, дык я так на яго насела. «Ты што, кажу, распетрыць дабро хочаш? Дзяцей сіратамі па свету пусціць? Не пайду і табе не дазволю. Не дазволю!» І ўламала яго. Жартачкі. Што ж яму было рабіць са мной?

— Сямейная баталія. Спроба наступаць і — рашучае контрнаступленне!.. Штосьці падобнае было і ў маіх,

карціна знаёмая,— сказаў мне лейтэнант,

— Баялася яго, калгаса.

— А чаго ж яго баяцца?

— Сама не ведаю... Усё, думаю, было б добра, каб не ён. І зямлі досыць, і конь, і кароўка — усё, што трэба...

Нацярпеўся, харошыя вы мае, са мной Кандрат. І так ён падыходзіў да мяне і гэтак — нічога не дапамагае. Я такая, што, пакуль сваімі вачыма не ўбачу, не паверу. А калі не паверыла,— то ніхто не прымусіць мяне рабіць не па-мойму.

— Ну і што ж, доўга не верылі вы? — запытаўся я.

— Паверыла я толькі на другі год. Уступілі мы ў калгас... Ды позна паверыла! Прыйшлі ў нашы Вербавічы немцы, не адны прыйшлі, а прывялі яшчэ — каб яму немач! — графа Хвастовіча, які ўцёк у верасні.

А яшчэ праз год паліцаі схапілі Кандрата. Уламаліся ў хату ўвечары, перакапалі ўсё ў сенцах, на гары, на двары. Збілі яго — страх успомніць — і павалаклі. Дапытваліся, куды прыходзяць партызаны, толькі нічога не дапыталіся. Потым Кандрата перагналі ў Броды... А там — і след яго прапаў...

— І што — нічога невядома пра яго?

— Як і не было чалавека...

— Эх, гады. Колькі людзей перавялі! У нас у сяле семнаццаць чалавек расстралялі ў сорак другім, — сказаў лейтэнант да мяне. — Нейкая падлюга выдала...

— Гаравала я дужа па ім. Доўга ўбівалася. Толькі горам бядзе не паможаш. А трэба жыць — за дзяцьмі глядзець, на мне ж яны засталіся. Добра хоць, што пачалі патроху падрастаць, з большымі — і клопат іншы...

Паразумнела, праўду сказаць, за вайну. І, калі

германцаў прагналі і ў нас зноў калгас арганізаваўся, я адразу пайшла. Чула: з такой чарадой, як у мяне, без людзей не агарацца...

Пазалетась — от так на прадвесні — выбралі мяне на сходзе за брыгадзіра. Жартачкі сказаць: брыгадзір! Вы — людзі бывалыя і, мусіць, да ўвагі прызвычаеныя, вам, можа, і смешна: брыгадзір, падумаеш, начальства!

— А што ж, на ўсякай пасадзе знойдзецца клопату.

— Я дык чаго тады перажыла — расказаць не раскажаш. І радасна: от і мне, учарашняй «хамцы», вераць, даручаюць такую справу. Радасна было і — страшна: божа, як я спраўлюся з ёю, я ж ніколі не ведала нічога, акрамя сваёй хаты ды поля свайго. «Не,— кажу я,— за ласку дзякую, але не згодна. Дарэмна выбіраеце мяне. Не спраўлюся». «Справішся. Дзе адна не здолееш, дапаможам»,— зашумелі людзі. «Гэта і добра, што ты сумняваешся,— крыкнула аднекуль з кутка Адар'я, суседка мая,— значыцца, да справы сур'ёзна будзеш брацца!»

Угаварылі. Дамоў я ішла ў клопаце. У галаве назолаю розныя трывожныя думкі. Як прыйшла дадому, бачу — не засну, дый годзе.

Прыбрала ўсё са стала пасля вячэры, паслала настольнік. Надзейку, дачку, адправіла спаць, а сама прыкруціла кнот у лямпе і села каля стала. А на сэрцы, як і раней,— і сонца і хмары. У хаце ціха, толькі ходзікі на сцяне — цік-так, цік-так, а я сяджу і думаю, думаю, што буду рабіць. Можа, да поўначы праседзела так... От як я пыняла сваё брыгадзірства!

Пра тое, як я працавала, не буду казаць. Асабліва багата клопату было летась — з тым аўсом, што на Мокрым, на тарфяніку. І славы і клопату. Пустазелля — адкуль яно толькі бралася? Ну проста забівала поле! Зноў жа, колькі турбот, каб авёс не палёг. Жартачкі... На балоце глеба далікатная — ёй трэба асобы догляд...

— Далікатная... Гэта точна!— пацвердзіў тонам знаўцы

лейтэнант.

— Бывала, з галавы тое Мокрае не выкінеш. Іншы раз і няма чаго ісці ў поле, а цябе цягне — проста так, як да дзіцяці, каб праведаць: як ты, маўляў, тут без мяне?

Часта прыязджаў таварыш Хмялеўскі, сакратар наш. Ці то едзе з райкома ў нашы Вербавічы, ці то проста па тракту куды-небудзь едзе, у які калгас ці сельсавет, абавязкова спыніць сваю «Пабеду» і зойдзе на Мокрае. Не праміне... цікавіўся вельмі.

Многаму мне давялося павучыцца з тым Мокрым. Ляжала балота век перад вачыма, мазоліла вочы,— а як прыйшлося да справы, то аказалася, што я нічога пра яго не ведаю. У балотнай глебы свае капрызы. Тут бы мне і ўзяцца за навуку пра балота, а я паспадзявалася на практыку сваю ранейшую, падумала старой дарожкай ісці.

Цераз гэтую навуку далася я ў знакі аграному спачатку. На нажах, проста сказаць, былі. Ох і злаваў тады на мяне Сцяпан Ігнатавіч, аграном наш!.. Аднойчы нават «сляпой» абазваў, ей-богу, так і сказаў — «сляпая»...

— А ў вас, аказваецца, характар востры!

— Я часта спрачаюся больш цераз гонар, абы не паступіцца. Такая прывычка: вось і ведаю, што не мая праўда, а ўсё роўна не здаюся! Бы сябе зганьбіць баюся, ці што... Так і са Сцяпанам Ігнатавічам — спрачаюся, а пасля падумаю, падумаю, ды і раблю, як ён кажа...

Жартачкі: кніжкі пачала чытаць. Хай не думае, што я неразумная баба! Заўважылі мае жанкі, што я гэта чытаю, і нават жартам празвалі — «балотны прафесар». Так мяне цяпер часта завуць, асабліва Адар'я, насмешніца, тая ледзь што — «балотны прафесар»!

— Так і называе? Балотны прафесар? — лейтэнант засмяяўся.— Прыдумала ж!

— Яна прыдумае. Язык у яе — лёгкі на выдумку ўсякую!.. От жа разгаварылася,— схамянулася Васіліна

Карпаўна.— Другі раз слова не выцягнеш, а тут, як само льецца. Ну, ды ўжо, калі пачала, давяду да канца... І жыта было добрае, і ячмень удаўся, а авёс, што на Мокрым, на спрадвечным балоце, дык на дзіва людзям.

У мяне яшчэ і цяпер снапок таго аўса хаваецца для гасцей: часта прыходзяць з навакольных сёл, ды і здалёку прыязджаюць,— паказваю, бо ёсць такія, што на слова не вераць. А чаго тут не верыць! Быццам ужо рэдкасць гэтакая?.. На Бабруйшчыне, чытала я, яшчэ лепшы авёс вырасцілі... Будзеце ненарокам у Вербавічах,— сказала яна раптам да лейтэнанта, потым да. мяне,— і вас таксама запрашаю: калі ёсць цікавасць, заходзьце паглядзець... Наш авёс цяпер ёсць і ў Мінску, у інстытуце...

У гэты час з-за пясчанага, з крутым берагам, мыска паволі выплыў невялікі светла афарбаваны параход, што шумна біў пліцамі па вадзе. Лейтэнант, надзеўшы шынель і зашпільваючы яго, стаў разважаць, ці ўдасца яму да вечара дабрацца да вёскі, да якой ад ракі было яшчэ не менш за пятнаццаць кіламетраў. Ён з неспакоем паглядзеў на чамадан, перавязаны двума плеценымі рамянямі, на салдацкі рэчавы мяшок. З такім багажом ісці пехатой будзе нялёгка!

— От, не люблю ў дарозе з рэчамі цягацца. Гэта толькі таму, што ў адпачынак еду: падарункі маме, ды браценікам, і сястрычцы... А так — толькі рэчавы мяшок: закінуў за плечы — і гатоў!..

— А маці і не ведае, мусіць, што вы едзеце! От жа будзе шчасце, як убачыць!..— твар Васіліны Карпаўны засвяціўся добрай матчынай усмешкай.

Мне падумалася: якая яна, напэўна, клапатлівая аб сваіх дзецях і як добра разумее чужую радасць.

Лейтэнант пайшоў да касы, браць на ўсіх білеты, і мы на беразе засталіся ўдваіх. Васіліна Карпаўна паставіла кашолку да ног, абаперлася аб калені локцямі; цяпер яна ўвесь час маўчала, думала аб нечым сваім, згорбіўшыся і пазіраючы нязводна ўніз, на залацістую,

варухлівую каёмку берага. Твар яе, нерухомы, з маршчынкамі, нібы застыў, скамянеў і здаваўся значна старэйшы, як раней.

Прыстань, дасюль маўклівая і пустая, хутка ажывала. Каля касы вырасла непрыкметна чарга чалавек з дваццаць. Да берага падышоў грузавік з белым надпісам на кузаве «пошта»,— ён спыніўся поблізу, чакаючы парахода; потым падляцеў, падскокваючы, ківаючыся з боку на бок, нізенькі «Масквіч». Да месца пасадкі два мужчыны сталі падносіць нейкія бочкі.

Параход, які перастаў дыміць і малаціць пліцамі па вадзе, ярка бялеючы свежай фарбай кают і поручняў, падыходзіў да берага ціха, падуладны толькі рулю. На гладкі пясок пачалі, плёскаючы, пенячыся, даганяючы адна адну, кідацца, паўзці бруднаватыя хвалі.

...Васіліна Карпаўна ўзяла кашолку і павольна, спакойна ўзышла па хісткіх сходнях, што, выгнуўшыся, віслі над наёмнай берага і паспакайнелай вадою. Я дапамог лейтэнанту занесці на палубу яго мяшок.

Параход захрыпеў, пасля загуў прарэзліва: два хлапчукі-матросы паспешліва сцягнулі сходні на палубу, і мы пачалі адыходзіць ад берага. Параход выйшаў на сярэдзіну ракі. Абапал ціха паплылі берагі: злева — нізкі, зялёны, з балотным хмызняком і шырокімі разлівамі вады; справа, за прыбярэжнай касой, віднелася невысокая града з дрэвамі і вёскай наводдаль.

— Тут большае, можа, і не ў тым брыгадзірстве. Не ў казцы, а ў прыказцы справа. Я інакш бачыць сябе стала. Адар'я нават раз пасмяялася: задавацца, кажа, я стала... І з маіх убораў пасмейваецца. Я от,— можа, і няёмка казаць,— Васіліна Карпаўна крыху збянтэжана ўсміхнулася,— стала больш глядзець за сабой, прыбірацца нешта пачала. Гады ў мяне немаладыя, дзеці выраслі, а я — што гэта са мной?

Бывала, божа мой, ходзіш задрыпаная, абарваная, у латаным зрэб'і і — быццам так і трэба. Ці не ўсё роўна!

А цяпер часам хочацца ў люстэрка паглядзець!

Люблю я прыбрацца ды прайсціся ў святочны дзень пад руку з Надзейкай, з меншанькай маёй. Яна ў мяне ружовенькая, высокая ды здаровая — проста мак цвіце. Семнаццаты гадок пайшоў. У свята — ведама што: людзі сабіраюцца каля хат, на прызбах, на лавачках,— падыдзем, пагаворым пра тое-сёе ды далей. Я часта раблю выгляд, нібы ў краму ідзём, а папраўдзе для таго, каб людзям паказацца: «Глядзіце, маўляў, на мяне, шчаслівую, радую, любуйцеся, якую я прыгажуню-дачку выгадавала!»

Яна ў мяне вучыцца ў дзевятым. Ахвоту вялікую да вучобы мае, асабліва батаніку любіць. Летась усё хадзіла ў лес ці на балота, кветкі-траўкі розныя збірала ды на паперу засушвала. Гербарый называецца... І якія толькі ёсць у нас расліны — усё яна ведае, ды не проста, а па-вучонаму... От, скончыць школу, у Мінск пашлю, на вучоную вучыцца. Няхай ідзе ў людзі!..

Васіліна Карпаўна дастала з кашолкі некалькі кніжак, перавязаных шпагатам, і сказала:

— Вось вязу Надзейцы і сабе — пра каноплі. Сёлета каноплі на асушаным балоце будзем сеяць...— Хвіліну разважыўшы, дадала: —Купіла яшчэ крэпдэшыну ў магазіне. Надзейцы на плацце — з кветачкамі сінімі, і сабе шоўку — чырвоны з белым гарошкам...

— У вас — двое, цётка Васіліна?

— Пяцёра выгадавала. Тры сыны і дзве дачкі. Другая донька — Ганна — у Глінішчах за рахункаводам... А сыны — адзін пры мне, працуе за лесніка. Жаніўся той восенню, у Вербавічах жа, каля лесу, жыве. Хата яго стаіць от так наводдаль сяла. А другі — Пятро — той на агранома вывучыўся, толькі ў тым годзе тэхнікум скончыў, робіць аж пад Полацкам. А серадольшы — той у арміі, надоечы пісаў — шафёрам служыць.

Баліць у мяне — от кажу — сэрца за яго. Пра іншых меншы клопат, а пра гэтага, бывае, цэлыя ночы думаю.

І лістоў вельмі чакаю ад яго. Бывае, пройдзе тыдзень, а ад яго — ні слоўца, дык я быццам сама не свая...

Жартачкі: што яны, амерыканцы, круцяць там, у Заходняй Нямеччыне! Зноў фашыстаў прыграваюць, кулямёты ды мінамёты даюць. Толькі што адно такое ліхалецце перажылі, дык яны новае рыхтуюць. Мала ім гора людскога ды слёз!.. І пра што там думаюць маткі тых амерыканскіх салдатаў? Ці ім не шкада сваіх дзяцей? Чаго яны маўчаць?..

Эх, не даюць пажыць спакойна! Тут у нас, на сёлах, такія справы ідуць — такія справы... Самы час настаў для людскога жыцця ў нас, а там...

Васіліна Карпаўна сціхла, узрушаная трывогай за шчасце сваёй сям'і, за многіх такіх, як сама. Я з нейкай асаблівай павагай пазіраў на яе, гэтую, на першы позірк, непрыкметную жанчыну.

Насустрач нам шырокімі вільготнымі хвалямі плыў вецер, які абвяваў, халадзіў твар і шыю. Васіліна Карпаўна расшпіліла жакетку.

— Слухаю вас, і даўно карціць спытацца,— скажыце, колькі вам год? — прамовіў я і дадаў, што яна здаецца нейкай маладой душою.

— Я і сама чую гэта... І хто б думаў, што можа яно так стацца... Што... гады сыдуць з плеч! У песні вось спяваюць: «А маладосць не вернецца, не вернецца назад». А яна як бы вяртаецца!

І жанкі мае не раз дзівіліся з мяне. Аднойчы Адар'я мне сказала: «Адкуль у цябе, Васіліна, столькі руху? Ты такая непаседлівая, такая заўзятая. Ну, праўда, заўзятая!.. Мусіць, каб не ты, то ў нас нічога з балотам і не атрымалася б. А з табою — лёгка... Ты, не ўрокам кажучы, як маладая!»

Васіліна Карпаўна засмяялася сарамяжа вачыма, у якіх і вясёлы жарт, і лёгкая іронія з сябе. Я, пазіраючы на яе, перастаў заўважаць і яе маршчыны на твары, і

сівізну ў валасах, пасму якіх варушыў пругкі веснавы вецер. Але ўсмешка хутка растала на яе твары,— жанчына загаварыла сур'ёзна і задуменна:

— Маладая! Столькі пражыўшы... Хіба ж гэта ўсё? — голас яе прыціх і задрыжаў.— Я ж, можа, толькі вось цяпер жыць пачала як мае быць. Нечалавечаму пачала жыць... Дзетак у людзі вывела. Я, можа, толькі цяпер — пры нашай уладзе, дзякуй ёй! — паспытала, што яно такое, жаночая доля...

Васіліна Карпаўна зноў памаўчала.

— Доля... Запозна трошкі ты, маладосць мая, пачала вяртацца. Эх, каб гадоў на дзесяць раней прыйшла! Ужо ж пажыла б я!.. Ну, ды — годзе! Не ўсё яшчэ мінулася. Не ўсё!

Яна стала глядзець наперад, у шырокую, усхваляваную ветрам прасторнасць ракі, куды спакойна, важка ішоў параход.

1953

Іван Мележ

Нарадзіўся 08.02.1921 г. у вёсцы Глінішчы Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці.

Пасля заканчэння сярэдняй школы (1938) працаваў у Хойніцкім райкоме камсамола. У 1939 годзе паступіў у Маскоўскі інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры. З першых дзён Вялікай Айчыннай вайны на фронце. У 1942 годзе цяжка паранены. Пасля лячэння яго адправілі ў тыл. У 1943 годзе выкладаў ваенную падрыхтоўку і адначасова вучыўся на філалагічным факультэце ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, які знаходзіўся на станцыі Сходня пад Масквой. Закончыў універсітэт ужо ў Менску ў 1945 годзе, паступіў у аспірантуру і выкладаў беларускую літаратуру. І.Мележ працаваў у рэдакцыі часопіса «Полымя», у ЦК КПБ. Выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР (1967-1976), быў старшынёй Беларускага камітэта абароны міру і членам Сусветнага Савета Міру. Член СП Беларусі з 1945 года.

Выйшлі зборнікі аповесцей, апавяданняў, нарысаў, крытычных артыкулаў: «У завіруху» (1946), «Гарачы жнівень» (1948), «Заўсёды наперадзе» (1948), «Блізкае і далёкае» (1954), «У гарах дажджы» (1957), «Што ён за чалавек» (1961), «Жыццёвыя клопаты» (1975), «Белыя вішні і яблыні» (1976) і інш. Аўтар раманаў «Мінскі

напрамак» (1950, кн. 1; 1952, кн. 1-3; дапрацаванае выданне ў 1974), цыкла раманаў «Палеская хроніка» - «Людзі на балоце» (1962), «Подых навальніцы» (1966), «Завеі, снежань» (1978). У 1969-1971 гг. выйшаў збор твораў у 6-і, у 1979-1985 гг. - у 10 тамах.

«У аснове Мележавага мастацкага свету - багаты рэальны свет простых людзей у іх адзінстве з прыродай, з зямлёй. Пісьменнік падае сваіх герояў ва ўсёй іх жыццёвай канкрэтнасці. Яны быццам выхаплены з жыцця. І не аддзелены ад яго, пададзены разам з жыццём, якое іх акружае, з якім яны пастаянна ўзаемадзейнічаюць» (С. Андраюк).

Іван Мележ узнагароджаны двума ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, ордэнамі Чырвонай Зоркі, «Знак Пашаны» і медалямі.

Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Якуба Коласа (1962, за раман «Людзі на балоце»), Ленінскай прэміі (1972, за раманы «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы»), Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1976, за кнігу «Жыццёвыя клопаты»).

Народны пісьменнік БССР (1972).

Памёр 09.08.1976 г.

Падрыхтаванае на падставе: Мележ Іван, Збор твораў. У 10-ці т. Т. 1: Апавяданні, аповесці.— Мн.: Маст. літ., 1979.— 448 с., 5 л. іл.

Літаратурная спадчына лаўрэата Ленінскай прэміі, народнага пісьменніка Беларусі Івана Паўлавіча Мележа (1921-1976) стала нашым нацыянальным гонарам. Гэты дзесяцітомны Збор яго твораў уключае ў сябе ўсё лепшае, што створана пісьменнікам.

Першы том склалі апавяданні і аповесці Івана Мележа. У томе публікуецца прадмова доктара філалагічных навук, прафесара і пісьменніка Алеся Адамовіча, а таксама каментарыі.

Рэдактар: У. В. Гніламёдаў